

Лапцёнак Ірына Браніславаўна

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце
Інстытута павышэння кваліфікацыі
і перападрыхтоўкі кадраў
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў
г. Мінск, Беларусь

Iryna Laptisionak

PhD in Philology, Associate Professor,
Deputy Director for Academic Affairs
of the Institute for Advanced Training
and Retraining
Belarusian State University of Culture
and Arts
Minsk, Belarus
laptienokirina2@gmail.com

**АДМЕТНАСЦЬ ПЕРАКЛАДНОЙ КУПАЛІЯНЫ Ё РАКУРСЕ
МІЖНАРОДНЫХ КУПАЛАЎСКІХ ЧЫТАННЯЎ**

**THE PECULIARITY OF THE TRANSLATED KUPALIANA
IN THE PERSPECTIVE OF THE INTERNATIONAL KUPALIAN READINGS**

Артыкул прысвечаны асэнсаванню Міжнародных Купалаўскіх чытанняў як формы вывучэння і папулярызацыі купалаўскай спадчыны. Шляхам прымянення гісторыка-культурнага і апісальна-функцыянальнага метадаў даследавання на аснове аналізу распрацовак, прысвечаных купалаўскім перакладам і ўзнаўленням яго твораў на розныя мовы свету, праведзены абагульненне і сістэматызацыя матэрыялаў чытанняў паводле перакладазнаўчай праблематыкі, вызначаны асноўныя вектары фарміравання і развіцця перакладной купаліянны.

Ключавыя словы: *купалазнаўства; Купалаўскія чытання; мастацкі пераклад; літаратурная спадчына; творчая індывідуальнасць перакладчыка.*

The article is devoted to the understanding of the International Kupala Readings as a form of study and popularization of the Kupala heritage. By applying the historical-cultural and descriptive-functional research methods and on the basis of analysis of scientific papers devoted to Kupala's translations and translations of his works into various languages of the world, generalization and systematization of the materials of Kupala Readings in the context of translation studies were carried out, the main vectors of the formation and development of translated Kupaliana were identified.

Key words: *Kupala Studies; Kupala Readings; literary translation; literary heritage; creative individuality of the translator.*

Літаратура выконвае важную ролю ў функцыянаванні грамадства і духоўна-творчым развіцці асобы. Літаратурныя творы развіваюць уяўленне, фарміруюць уласнае бачанне, служаць сродкам грамадска-патрыятычнага выхавання. Сярод прафесійных форм папулярызацыі мастацкай літаратуры вылучаюцца навуковыя чытання, прысвечаныя дзеячам літаратуры, вядомым пісьменнікам. Так, у Расіі рэгулярна ладзяцца Брусаўскія чытання, Горкаўскія чытання, Міхайлаўскія чытання, Талстоўскія чытання, Тургенеўскія чытання, Шмялёўскія чытання і інш. У Беларусі на пастаяннай аснове адбываюцца Беркаўскія чытання, Гарэцкія чытання, Каласавіны, Купалаўскія чытання, Куляшоўскія чытання, Шамякінскія чытання і інш.

Папярэднікамі сучасных літаратурных чытанняў, прысвечаных Я. Купалу, з’яўляюцца навукова-папулярныя мерапрыемствы 1920–1930-х гг. з удзелам паэта.

Першая навуковая імпрэза, прысвечаная паэту, адбылася ў 1922 г. у БДУ і была прымеркавана да 40-годдзя з дня нараджэння Я. Купалы. З дакладамі на ёй выступілі А. Вазнясенскі, С. Кацэнбоген, М. Пятуховіч, У. Пічэта. Я. Купала прачытаў верш “Перад будучыняй”. Наступнае мерапрыемства адбылося ў 1925 г. на педфаку БДУ да юбілею творчай дзейнасці паэта. У “Прывітанні калектыва БДУ Янку Купалу” ад 5 чэрвеня 1925 г., падпісаным рэктарам БДУ, прафесарам У. Пічэтам, адзначалася: “Праўленне Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта шчыра вітае Вас з прычыны адбыцця 20 гадоў Вашай літаратурнай працы, якая здабыла беларускай паэзіі пачэснае месца сярод літаратур свету, і жадае Вам працы на карысць адраджэння нацыянальнай культуры. Праўленне паставіла ў восень гэтага году зрабіць урачыстае пасяджэнне, афіраванае 20-годдзю Вашай літаратурнай працы” [1]. У гэтым жа годзе на рабфаку прайшла імпрэза, прысвечаная Я. Купалу і М. Чароту, з удзелам абодвух паэтаў. На мерапрыемствах Я. Купала выступаў з чытаннем уласных вершаў, а студэнцкая моладзь далучылася да ўдзелу з прысвячэннямі і дэкламацыяй яго твораў. У 1920-я гг. асэнсаванню літаратурнай творчасці песняра былі прысвечаны навуковыя публікацыі: “З жыццяпісу Я. Купалы” (1925) А. Бабарэкі, “Асноўныя этапы ў развіцці лірыкі Я. Купалы” (1925) М. Пятуховіча, “Паэмы Я. Купалы: сюжэтная пабудова і стыль” (1927) А. Вазнясенскага, “Беларуская драматургія. Драматычныя творы Я. Купалы” (1927) І. Замоціна і інш. Поўныя залы навучэнцаў, дзеячаў беларускай культуры і прыхільнікаў творчасці Я. Купалы на прысвечаных яму мерапрыемствах былі яркім знакам пашаны, увагі да паэта, яго вялікай папулярнасці.

У 1930-я гг. традыцыя аўтарскіх чытанняў працягвалася. У 1932 г. разам з Я. Коласам, М. Хведаровічам і іншымі пісьменнікамі Я. Купала прыняў удзел у літаратурнай вечарыне, прысвечанай гадавіне пастановы ЦК ВКП(б) “Аб перабудове літаратурна-мастацкіх арганізацый”, на якой ён дэкламаваў уласныя вершы. У 1936 г. паэт выступіў з чытаннем сваіх твораў на міжнароднай літаратурнай сустрэчы, арганізаванай у БДУ.

Афіцыйна правядзенне Купалаўскіх чытанняў было распачата ў адпаведнасці з пастановай Савета Народных Камісараў БССР і Цэнтральнага Камітэта Камуністычнай партыі бальшавікоў Беларусі ад 4 жніўня 1945 г. “Об увековечении памяти народного поэта Белоруссии Янки Купалы” (далей – пастанова). Згодна п. 9 пастановы Прэзідыум Акадэміі навук БССР і Саюз пісьменнікаў БССР абавязалі ў мэтах усебаковага вывучэння літаратурнай спадчыны паэта, папулярызацыі і спадкавання літаратурных традыцый праводзіць штогод купалаўскія чытанні з дакладамі аб жыцці і творчасці класіка беларускай літаратуры.

Арганізатарамі Купалаўскіх чытанняў у розны час выступалі Дзяржаўная бібліятэка імя У. І. Леніна, Мінскі педагагічны інстытут імя А. М. Горкага. Рэгулярны характар чытанні арымалі ў Гродзенскім педа-

гагічным інстытуце, дзе яны праходзілі з 1958 па 1965 гг., а з 1995 г. былі адноўлены на базе Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы як Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні.

З самага пачатку арганізацыі ў 1995 г. Міжнародных Купалаўскіх чытанняў на базе Дзяржаўнага літаратурнага музея Я. Купалы іх праблемнае поле вылучалася навукова-практычнай і прыкладной значнасцю вядучых тэм, абраных для абмеркавання. Згодна з рэзалюцыяй аргкамітэта ў тэматыку ўключаліся найменш вывучаныя і найбольш складаныя пытанні. Значнае месца ўдзялялася міжлітаратурным і кампаратыўным даследаванням.

Вывучэнне генетычных сувязей пад час чытанняў праводзілася шляхам аналізу станаўлення творчай індывідуальнасці песняра, вызначэння яе ўздзеяння на беларускіх і іншанацыянальных пісьменнікаў. Разглядаліся творчыя кантакты паэта з А. Будзькам, Ю. Віцьбічам, Г. Гарэцкім, М. Гарэцкім, Б. Эпімах-Шыпілам і інш. Тыпалагічныя сувязі высвятляліся шляхам супастаўлення творчасці Я. Купалы з творамі Г. Дзяржавіна, Ю. Крашэўскага, М. Лермантава, А. Міцкевіча, М. Някрасава, А. Пушкіна, Я. Райніса, У. Сыракомлі, Т. Шаўчэнкі і інш.

Адной з цэнтральных праблем, узятых у межах чытанняў, з'яўлялася даследаванне перакладной купаліянны. Нягледзячы на існаванне грунтоўных навуковых прац, прысвечаных асобе Я. Купалы-перакладчыка і перакладам твораў паэта на асобныя мовы свету (“Янка Купала – мастер художественного перевода” (1958) С. Александровіча [2], “Поэзия Янки Купалы в русских переводах” (1973) Ц. Ліякумовіча [3], “Янка Купала – перекладчик” (1985) Д. Палітыкі [4] і інш.), напрыканцы XX – напачатку XXI ст. важна было комплексна паглядзець на адметнасць перакладной купаліянны і разгледзець яе ў ракурсе сучасных канцэпцый перакладазнаўства, з выкарыстаннем міждысцыплінарнага падыходу.

На працягу апошніх дзесяцігоддзяў назіраецца ўстойлівая цікавасць да аналізу праблемы ўспрымання творчасці пісьменніка ў іншакультурным асяроддзі (працы Н. Д. Малдаўскай, М. І. Кудрашова, У. Г. Маранцмана, Г. І. Беленькага, І. С. Збарскага, В. А. Даманскага і інш.). І таму небеспастаўным з'яўляецца зварот да яе з боку ўдзельнікаў чытанняў, тым больш, што Я. Купала вызначаны як адна з самых парадаксальных фігур у плане ўспрымання [5, с. 77]. Даследаванне актуальных аспектаў праблемы праходзіла ў асноўным у фармаце міжлітаратурных сувязей – разглядалася ўспрымання твораў Я. Купалы пісьменнікамі і перакладчыкамі розных краін (“Янка Купала і нарвежская літаратура” І. Багдановіч, “Янка Купала і Літва” І. Ключановіч, “Прысутнасць творчасці Янкі Купалы ў нямецкамоўным свеце” У. Сакалоўскага, “Праблемы рэцэпцыі і інтэрпрэтацыі творчай спадчыны Янкі Купалы ў Балгарыі” С. Самахвала і інш.).

Сярод кірункаў вывучэння мастацкага перакладу, што знайшлі ўвасабленне ў якасці метадалагічнай базы для практычнага аналізу, вылучаецца разгляд перакладу як 1) з'явы сусветнага кантэксту ў нацыянальным; 2) іншанацыянальнага ў сусветным; 3) сродку тыпалагічнага адзінства нацыянальных культур у межах сусветнай культуры.

Дзякуючы чытанням атрыманы новыя звесткі пра пераклады твораў Я. Купалы, зробленыя замежнымі перакладчыкамі (“Янка Купала ў Грузіі: пошукі, новыя знаходкі” Я. Цвіркі, “Переводы поэзии Я. Купалы на литовский язык” А. Лапінскене, “Пераклады твораў Янкі Купалы на міжнародную мову эсперанта” Л. Сільной, “Творы Янкі Купалы ў перакладах на славацкую мову: гісторыя і сучаснасць” М. Труса і інш.), у якіх аналізуецца шлях паэта да замежнага чытача, папулярнасць яго па-за межамі краіны, адметнасць і мастацкі ўзровень перакладаў.

Сярод папулярных аб’ектаў, да якіх звярталіся перакладазнаўцы падчас чытанняў, вылучаецца верш “А хто там ідзе?” (“Верш Янкі Купалы «А хто там ідзе?» ў перакладзе М. Горкага як крыніца для іншых перакладаў” Г. Кажамякіна, “Гэта мы, але гэта і вы...” У. Содаля, “Міхайла Кацюбінскі і яго пераклад верша Янкі Купалы «А хто там ідзе?” Т. Кабржыцкай і В. Рагойшы, “Некалькі перакладаў Янкі Купалы з леташняга нумара аднаго вугорскага часопіса пра Беларусь” П. Бараса і інш.).

Сістэматызацыя і абагульненне напрацовак чытанняў дазваляе вызначыць чатыры асноўныя тэматычныя групы, сфарміраваныя паводле перакладазнаўчай праблематыкі, у якіх раскрываецца разнастайнасць аб’ектаў даследавання:

- раскрыццё творчай дзейнасці Я. Купалы-перакладчыка (вызначаюцца мэты і задачы, якія ставіў перад сабой пясняр падчас узнаўлення іншакраінных твораў, аналізуюцца ўласобленыя ім прынцыпы і падыходы да перакладу, фактары і ўмовы, што аказалі ўплыў на характар яго дзейнасці і перакладчыцкія рашэнні);

- адметнасць перакладной спадчыны класіка (узнаўленне ім твораў Г. Гесэ, П. Гірныка, Е. Жулаўскага, М. Канапніцкай, І. Крылова, А. Міцкевіча, М. Някрасава, А. Пушкіна, У. Сыракомлі, Т. Шаўчэнкі і інш.);

- разгляд купаліяны на замежных мовах (пераклады на англійскую (В. Рыч), балгарскую (Н. Вылчава), венгерскую (П. Бараса), літоўскую (А. Венцлавы, Л. Гіра, А. Жукаўскаса), нямецкую (Х. Цынер, М. Цымерынга), русінскую (М. Ковача), рускую (М. Горкага, Н. Кісліка), сербахарвацкую (Д. Максімавіч), украінскую (М. Кацюбінскага, Д. Паўлычкі), французскую (Л. Арагона), эсперанта (Б. Берына, А. Паўлюкаўца, П. Чаляўскаса)) і іншыя мовы;

- гісторыя і метадалогія беларускага мастацкага перакладу і эвалюцыя творчай дзейнасці Я. Купалы-перакладчыка (разгляд ролі і значэння перакладчыцкай дзейнасці першага народнага паэта Беларусі ў кантэксце сучасных канцэпцый развіцця мастацкага перакладу).

Развіццю беларускага перакладазнаўства спрыяў разгляд тэарэтыка-метадалагічных праблем мастацкага перакладу, узнятых падчас чытанняў:

- аналіз тыпалагічных сыходжанняў, канвергенцый, вызначаных сутнаснай блізкасцю паміж літаратурамі розных краін і эпох, уплываў і традыцый, выяўленых у алюзіях, рэмінісцэнцыях, прамых адсылках,

абумоўленых культурнымі і асабістымі кантактамі (“Інварыянт і варыятыўнасць у мастацкіх перакладах вершаў Янкі Купалы на ўсходнеславянскія (руская, украінская) сінтэтычныя і паўднёvasлавянскую (балгарская) аналітычную мовы” Д. Бубнова, “Янка Купала – перакладчык з нямецкай мовы” Е. Лявонавай, “Кабзар «гаворыць» за Купалу: духоўны свет Янкі Купалы ў перакладах 30-х гадоў” П. Навойчыка);

- выяўленне ролі падрыхтоўчага этапу ў перакладчыцкай дзейнасці і пошук методыкі ўзнаўлення аўтарскага стылю (“Адам Міцкевіч ва ўзнаўленнях Язэпа Семяжона і Купалаўскія традыцыі мастацкага перакладу” І. Лапцёнак, “Польскамоўныя вершы Янкі Купалы” У. Мархеля, “Асаблівасці перакладу балады Адама Міцкевіча «Тры Будрысы» Янкам Купалам” К. Хазанавай);

- вызначэнне характару адэкватнасці перакладнога твора (“Праблема адэкватнасці ў Купалаўскай перакладчыцкай канцэпцыі” М. Кенькі, “Янка Купала – перакладчык Адама Міцкевіча” У. Мархеля);

- адметнасць узнаўлення санетных форм (“Санетарый Янкі Купалы ва ўкраінамоўным узнаўленні Дмытра Паўлычкі” В. Рагойшы, “Санеты Янкі Купалы ў перакладзе на англійскую мову” М. Дрозд, Н. Ніжнёвай, Ю. Сакаловай, Л. Хмурэц);

- магчымасці поліварыянтнага ўзнаўлення сілабікі, перакладу старажытных тэкстаў (“Пераклад Янкі Купалы «Слова пра паход Ігаравы»: узнаўленне назвы” К. Хазанавай) і інш.

Глыбока і шматаспэктна прадстаўлена ў межах чытанняў спадчына Я. Купалы-перакладчыка. Прааналізаваны прыцыпы падыходу да пераўвасаблення іншакраінных твораў у купалаўскай перакладчыцкай дзейнасці з самага яе пачатку да 1940-х гг. Аўтарамі чытанняў, вядомымі літаратура- і перакладазнаўцамі прапанаваны новы погляд на перакладчыцкую творчасць паэта – адлюстраваны працэс выпрацоўкі яго падыходаў да перакладу, дзейнасць па ўдасканаленню існуючых перакладаў і стварэнню новых; раскрыта яго стаўленне да паэтычных традыцый падчас выбару мастацкіх твораў для ўзнаўлення; вызначаны вершы, якія аднесены да наслідаванняў (вольных перакладаў).

У межах чытанняў быў увасоблены і ўласны перакладчыцкі вопыт удзельнікаў. Так, У. Мархель, які ўзнавіў польскамоўныя санеты Я. Купалы, лічыў асабліва важным для перакладчыка максімальнае “паглыбленне” ў тэкст арыгінальнага твора і скрупулёзнае асваенне аўтарскай стылістыкі: “... я ўзяўся перачытваць творы паэта, бо разумеў, што без стылізацыі тут ніяк не абысціся і што да перакладу трэба адпаведна рыхтавацца. З лексічнага масіву твораў Купалы былі выпісаны тыя словы, выразы, іх формы і сінтаксічныя канструкцыі, якія не сталі пазней літаратурнай нормаю, але былі тыпова купалаўскімі, напрыклад: пахлебствы, мысль, адазвешся, здаваецца, ускрэснуць, паглёд, абламляе, плесня, вочай, ночай, столляй, добрасць, аднолька, цягам, прашкода, сваей, таей, грошы многа, мне сэрца ные і г.д. Складзены з выпісаных словаў кішэнны лексікон быў заўсёды пры

мене, і ў кожным зручным выпадку я праглядваў яго, пакуль не адчуў, што купалаўскія выразы сталі маімі. Увайшоўшы такім чынам у моўную стыхію паэта, можна было распачынаць перакладчыцкую працу” [6, с. 209].

Такім чынам, даследаванне праблематыкі Міжнародных Купалаўскіх чытанняў сведчыць, што яны з’яўляюцца адметнай формай тэарэтычнага і практычнага разгляду літаратурнай спадчыны песняра. Знаёмства з гісторыяй іх станаўлення дазваляе пашырыць уяўленне пра ролю творчай асобы ў развіцці нацыянальнай літаратуры, садзейнічае вывучэнню літаратурнай рэпутацыі пісьменніка.

У выніку праведзенай сістэматызацыі і абагульнення навуковых распрацовак, прысвечаных купалаўскім перакладам і ўзнаўленням яго твораў на розныя мовы свету, вызначана, што Міжнародныя Купалаўскія чытання ўяўляюць сабой разгалінаваную навукова-практычную базу, дзе фарміруюцца напрамкі развіцця купалазнаўства, апрабуюцца вынікі распрацовак у галіне перакладазнаўства, як у дачыненні да спадчыны Я. Купалы, так і ў адносінах да творчасці іншых пісьменнікаў Беларусі і замежжа. Пераклады пры гэтым разглядаюцца як арганічная частка творчасці пісьменніка, адметны сродак міжкультурнай камунікацыі, міжлітаратурнага ўзаемаабмену і ўзбагачэння.

ЛІТАРАТУРА

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 205. Воп. 1. Спр. 160. Л. 7.
2. *Александровіч, С. Х.* Янка Купала – мастер художественного перевода : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.02 / С. Х. Александровіч ; АН БССР, Ин-т лит. им. Янки Купалы. – Минск, 1958. – 18 с.
3. *Лиокумович, Т. Б.* Поэзия Янки Купалы в русских переводах : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01, 10.01.03 / Т. Б. Лиокумович. – Минск, 1973. – 18 с.
4. *Палітыка, Д.* Янка Купала – перакладчык : літ.-крытыч. артыкулы / Д. Палітыка. – Минск : Маст. літ., 1985. – 80 с.
5. *Литовская, М. А.* Особенности восприятия творчества Янки Купалы русскими студентами : из опыта преподавания в Уральском университете / М. А. Литовская, Т. А. Снегирева // Купалаўскія чытання : навук. канф., прысвеч. 106-й гадавіне з дня нараджэння Янкі Купалы і 80-годдзю яго першага зборніка “Жалейка” : зб. тэз. дакл. і паведамленняў / склад. С. С. Майхровіч. – Минск, 1991. – С. 76–78.
6. *Мархель, У.* Польскамоўныя вершы Янкі Купалы / У. Мархель // Янка Купала і еўрапейскі літаратурны працэс : VI Міжнар. Купалаўскія чытання, Минск, 4–5 ліпеня 2002 г. / укл. А. Бурбоўская ; рэдкал. В. Рагойша (рэд.), І. Багдановіч, Ж. Дапкюнас. – Минск : Бел. кнігазбор, 2003. – С. 208–209.

Поступила в редакцию 30.03.2023